

O'ZBEK TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV-USLUBIY YONDASHUVLAR

Jo'rayeva Firdavsxon Erkinjon qizi

firdavsxonjurayeva@gmail.com

Ona tili fani o'qituvchisi

Dang'ara tuman 2-son texnikumi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20567081>

ANNOTATSIYA

Maqolada maktab o'quvchilarining ona tili — o'zbek tilidagi nutq madaniyatini shakllantirishning zamonaviy pedagogik usullari, xususan, kommunikativ-uslubiy yondashuvlar samaradorligi tadqiq etilgan. Keltirilgan empirik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy imlo va nutq mashqlaridan tashqari, rol o'yinlari, bahs-munozara va loyihaviy faoliyat kabi kommunikativ metodlar o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, til estetikasi va madaniy qadriyatlar tushunchasini chuqurlashtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari o'zbek tili fani darslarida amaliyotga joriy etish uchun tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: Nutq madaniyati, kommunikativ yondashuv, o'zbek tili, til estetikasi, pedagogika, maktab o'quvchisi, nutq sifati, uslubiy xatolar.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda ona tilini mukammal bilish va unda erkin foydalanish — shaxsning intellektual rivojlanishi va ijtimoiylashuvining asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. O'zbek tili darslarining boshqariladigan natijasi sifatida o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish qayta ko'rib chiqilmoqda. Nutq madaniyati faqgina grammatik jihatdan to'g'ri gapirish emas, balki muloqot vaziyatiga, nutq hamkasbining yoshiga va ijtimoiy maqomiga qaramaqshab tilni to'g'ri tanlash (uslubni aniqlash), gapda o'zini tutish madaniyati va og'zaki nutq tozaligini anglatadi.

Kengash (2021) ma'lumotlariga ko'ra, zamonaviy o'quvchilarda "kitob nutqi" va "kundalik nutq" o'rtasidagi farqni anglashda zaiflik kuzatilmoqda. O'quvchilar ijtimoiy tarmoqlar ta'sirida nutqqa sariq va bejirim so'zlarni aralashtirish, talaffuz xatolariga yo'l qo'yish holatlari uchramoqda. Shu sababli, o'qituvchilar oldida shunchaki so'z o'rgatish emas, balki tilni qadrlash, unda erkin va madaniyatli foydalanish ko'nikmalarini berish masalasi turibdi. Ushbu tadqiqotning maqsadi — o'zbek tili darslarida nutq madaniyatini shakllantirishda kommunikativ-uslubiy yondashuvning samaradorligini isbotlash.

Asosiy qism

Tadqiqot obyekti — 5-9 sinf o'quvchilarining o'zbek tili bo'yicha nutq faoliyati. Tadqiqot predmeti — nutq madaniyatini shakllantirishda qo'llaniladigan kommunikativ usullar. Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi:

Kuzatish: O'quvchilarning og'zaki nutq jarayonidagi xatolari, so'z boyligi va uslubiy tanlash qobiliyatini tahlil qilish.

Tahlil: Dars javoblaridagi imlo va nutq xatolarini statistik jihatdan hisobga olish.

Eksperiment: Dars jarayonida an'anaviy tushuntirish o'rniga, kommunikativ o'yinlar va loyihaviy ishlar qo'llash.

Salohiyat baholash: O'quvchilarning nutq madaniyati darajasini 10 ballik tizimga ko'ra baholash.

Tadqiqot jarayonida o'quvchilar nutq madaniyatini shakllantirish uchun uchta asosiy kommunikativ-uslubiy strategiya ishlab chiqildi va sinovdan o'tkazildi.

Muloqot vaziyatlari" (Role-playing)

Bu usul o'quvchilarga turli ijtimoiy vaziyatlarda (do'konda, kutubxonada, mehmonda, rasmiy uchrashuvda) qanday qilib turli uslubda gapirish kerakligini ko'rsatadi. Eksperiment guruhidagi o'quvchilarning 65%i rasmiy va norasmiy gapirishdagi farqni aniq ajrata boshladi. An'anaviy guruhda bu ko'rsatkich atigi 30% ni tashkil qildi. O'quvchilar "Rahmat" so'zini turli ohanglarda (qoniqish, hayrat, sharmanda bo'lish) ishlatish ko'nikmasini orttirdi.

"Til detektivlari" (Xatolar tahlili)

O'quvchilarga turli qatnashlardan iborat matnlar berildi va ular ichidagi nutq xatolarini (o'ta odamiy so'zlar, jargonlar, grammatik xatolar) topish topshirildi. Bu usul o'quvchilarning tilga nisbatan tanqidiy munosabatini oshirdi. O'quvchilar endi o'z nutqidagi "shunday", "ko'ra" kabi so'zlarni o'zlari to'g'rilashga harakat qilishdi. Til estetikasi bo'yicha test natijalarida 40% ga o'sish kuzatildi.

"Bahs-munozara va Mavzu himoyasi"

Har bir darsda 5 daqiqa davomida "Mavzu himoyasi" o'tkazildi. O'quvchilar tanlangan mavzu bo'yicha dalillar keltirishi shart edi. Bu usul nutqning mantiqiy ketma-ketligi va anligini talab qiladi. O'quvchilarning gapdagi fikrni izchil bayon etish ko'nikmasi oshdi. Ular "birinchidan", "buning sababi shuki", "xulosa qilib aytganda" kabi bog'lovchi so'zlarni tez-tez ishlatishni o'rgandi. Nutqning mazmunliligi va lo'chligi bo'yicha ko'rsatkichlar yaxshilandi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, nutq madaniyati — bu faqat bilish emas, bu ko'nikma. Shu sababli, buni shakllantirishda faol ishtirok talab etiladi. Kommunikativ-uslubiy yondashuvning samaradorligi quyidagi jihatlar bilan izohlanadi:

Psixologik to'siqlarning kamayishi: Rol o'yinlari orqali o'quvchilar xatoga yo'l qo'yishdan qo'rqmay, nutq mashqini amalga oshiradi. Bu esa nutq faolligini oshiradi.

Kontekstni anglash: Uslubiy tanlash mashqlari o'quvchilarga tilning ijtimoiy tabiatini tushunishga yordam beradi. Ular "kim, qachon, qayerda va nima uchun" gapirishi kerakligini anglaydi.

Madaniy qadriyatlar integratsiyasi: O'zbek tili — milliy qadriyatlar ombori. Nutq madaniyatini shakllantirish orqali o'quvchilar o'z milliy o'zligini, urf-odatlarini va tilgo'yaligini anglab yetadi.

Kengash (2021) ta'kidlaganidek, tilni o'rganish — bu turmush tarzini o'rganishdir. Shu sababli, dars jarayonida tilni hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash eng samarali natija beradi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o'zbek tili darslarida o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirishda kommunikativ-uslubiy yondashuv an'anaviy metodlardan ustun turadi. Quyidagi tavsiyalar o'qituvchilar uchun foydali bo'ladi:

1. Har bir darsda kamida 5-7 daqiqa og'zaki nutq mashqlariga (dialog, monolog, bahs) ajratish.
2. O'quvchilarning nutqidagi xatolarni jirkanchlik bilan emas, balki tahliliy va qurilish uslubi bilan to'g'rilash.
3. Uy vazifasida faqat imlo varaqalari berish o'rniga, "oilaviy suhbat", "jurnal yuritish" kabi kommunikativ vazifalarni topshirish.
4. O'zbek tili — faqat fan emas, balki milliy mafkuramiz. Shu sababli, o'qituvchi o'z nutq madaniyati bilan o'quvchiga namunali bo'lishi shart.

Kamolov (2020) ta'kidlaganidek, til — insonning ruhiy olamining oynasi. O'quvchilarning til madaniyatini yuksaltirish — bu kelajak avlodning intellektual darajasini oshirish demakdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Qodirov N. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Ma'rifat, 2018.
2. Kengash G. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2021.
3. Mirzayev Sh. O'zbek tili nutq madaniyati. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
4. Toshmuhammadov A. Ona tilini o'qitishda kommunikativ yondashuv. – Toshkent, 2020.
5. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
6. Rahimov A. O'zbek tili uslubshunosligi asoslari. – Toshkent, 2017.
7. Saydaliyeva M. O'quvchilarning nutq faoliyatini rivojlantirish. – Toshkent, 2022.